

border and its impact on the national interests of neighboring countries

Pooneh Tabibzadeh, Mohammad Pak Gohar, Nagar Nagarestani

Date Received : 22 April 2024   Date accepted : 12 August 2024

Abstract :

In this research, the importance of borders and its relationship with the interests of neighboring countries is the main axis. One of the important subjects about international boundaries, its role and function on the national interests of neighboring countries. Experts and experts have considered different functions for the borders, such as, integration, communication, delimitation of the region's sovereignty and power of government, forming the economic and political relations between governments, defense and economic obstacles and etc. It seems that based on a new approach and a general attitude, the border of every country has a positive or negative effect on neighbors. In this paper, based on the theoretical and analytical method, the effects of different border effects such as influence on the national interests of neighbors are considered from commercial, security, political and other aspects. The main question is how and how the borders affect the interests of the neighbors? the main findings of this study are that stability, security and stability of borders are influenced by different aspects of social, political, economic, sociological and so on, the situation of neighboring countries will affect the situation of neighboring countries if instability in borders and any means of using borders for the objectives of the side and weaknesses of their security .will undermine and strike the neighboring countries

Keywords: border, national interests, stability, neighbors

Tabibzadeh, Pune, Professor of Public International Law, Rafsanjan Branch, Islamic Azad University, Rafsanjan, Iran.

P_tabibzadeh@yahoo.com

Pak Gohar, Mohammad, PhD student in Public Law, Rafsanjan Branch, Islamic Azad University, Rafsanjan, Iran.

Nagarestani, Negar, Bachelor of Laws, Kerman Shahid Haj Qassem Soleimani Branch, Islamic Azad University, Kerman, Iran.

مرز و تأثیر آن بر منافع ملی کشورهای همجوار

پونه طبیب زاده^۱ محمد پاک گوهر^۲ نگار نگارستانی^۳

تاریخ پذیرش: ۲۲ مرداد ۱۴۰۳

تاریخ دریافت: ۳ اردیبهشت ۱۴۰۳

چکیده

در این پژوهش، اهمیت مرزها و ارتباط آن با منافع کشورهای همجوار محور اصلی است. یکی از موضوعات مهم در مورد مرزهای بین‌المللی، نقش و کارکردهای مختلف آن بر منافع ملی کشورهای همجوار است. صاحب‌نظران و کارشناسان نقشها و کارکردهای متفاوتی را برای مرزها بر شمرده‌اند که از جمله می‌توان به مواردی مانند جداکنندگی، یکپارچه‌سازی، ارتباط، تحدید حدود منطقه اعمال حاکمیت و قدرت حکومت، شکل‌دهی به مناسبات اقتصادی و سیاسی بین حکومتها، مانع دفاعی، نقش اقتصادی و... اشاره کرد. به نظر می‌رسد بر اساس یک رویکرد نوین و یک نگرش کلی می‌توان گفت وضعیت مرزهای هر کشور بدون شک بر همسایگان اثرات مثبت یا منفی خواهد داشت. در این مقاله به شیوه نظری و با استفاده از روش تحلیلی و توصیفی، به بررسی اثرات مختلف مرزها از جمله اثرگذاری بر منافع ملی همسایگان از جنبه های تجاری، امنیتی، سیاسی و غیره می‌پردازیم. سوال اصلی، نحوه و چگونگی تأثیر گذاری مرزها بر منافع همسایگان است؟ رهاورد اصلی کار نیز مبتنی بر این است که ثبات، امنیت و پایداری مرزها از جنبه های مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، جامعه شناسی و غیره وضعیت کشورهای همجوار را تحت تأثیر قرار می‌دهد چنانچه تزلزل در مرزها و هر گونه استفاده ابزاری از مرزها برای اهداف سوء و ضعف امنیت آنها موجب تضعیف و ضربه زدن به کشورهای همسایه می‌شود.

کلمات کلیدی: مرز، منافع ملی، ثبات، همسایگان

۱- طبیب زاده، پونه، استادیار حقوق بین الملل عمومی، واحد رفسنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، رفسنجان، ایران. P_tabibzadeh@yahoo.com

۲- پاک گوهر، محمد، دانشجوی دکترای حقوق عمومی، واحد رفسنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، رفسنجان، ایران.

۳- نگارستانی، نگار، دانش آموخته کارشناسی حقوق، واحد کرمان شهید حاج قاسم سلیمانی، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران.

در گذشته مفهوم مرز یک مفهوم اعتباری بود نه قراردادی! زیراسرزمینهای پهناوری که حد فاصل دو امپراطوری قرار می گرفت؛ اصطلاحاً سرحد خوانده می شد اما از زمانیکه حکومتها بنا به خواست جمعیت مستقر در سرزمین ایجاد شدند و مفهوم حاکمیت شکل گرفت،^۱ مرز امروزمین جایگزین سرحد دیروز قرار گرفت. بنابراین مرز یک مفهوم گسترده و چند وجهی است که از گذشته های دور با زندگی مردمان و نحوه خط مشی دولت ها در اداره کشور ارتباط دارد. اسطوره آرش کمانگیر، داستان های کهن پارسی در مورد مرزهای سرزمینی و حکایت جنگ های پادشاهان سلسله های مختلف برای گسترش مرزها حاکی از این است که این مفهوم از دیربگی و قدمت برخوردار است. از طرفی کارکرد و ماهیت مرزها جدا کننده قلمرو کشورها از همدیگر می باشد و از طرف دیگر نحوه ارتباط و تعامل کشورها با هم از مرزها شروع می شود. مع الوصف کارکرد همه مرزها یکسان نیست و خطوط مرزی از جنبه های مختلفی می توانند در منفعت عمومی کشورها اثرگذار باشند.

۱ - مفاهیم و مبانی تحقیق

۱-۱ - تعریف مرز^۲

آخرین حد قلمرو زمینی پ، هوایی و دریایی هر کشور را مرز آن کشور می گویند. مرز مهمترین عامل تشخیص و جدائی سرزمین یک کشور از کشور همسایه است. خطوط مرزی خطوطی اعتباری و قراردادی هستند؛ که بمنظور تحدید حدود یک کشور روی زمین و اسناد مرزی مشخص می شود. این خطوط می توانند طبیعی مانند یک رشته کوه، رودخانه، ... یا انسان ساز مانند سیم خاردار، دیوار و ... باشند که اولاً برای سکونت گروه انسانی، ثانیاً از جهت شکل گیری مفهوم کشور، ثالثاً برای اعمال حاکمیت حکومت مهم است و وجود سرزمین معین را یکی از عوامل اصلی سازنده کشور تعریف می نمایند.^۳

۱ - اولین معاهده ای که در جهان برای تشکیل و پیدایش مرز کشورها بسته شد معاهده وستفاليا در سال ۱۶۴۸ میلادی بود. این معاهده به جنگ میان پروستان ها و کاتولیک ها بعد از گذشت سی سال پایان داد و معاهده ای بود که بین کشورهای اروپایی بسته شد. در این معاهده کشورهای اروپایی خود را فرانسوی، آلمانی و انگلیسی پنداشتند. کشور آلمان ایالت های خود را مشخص نمود و کشورهای فرانسه، اسپانیا و پرتغال رسماً به عنوان کشوری مستقل شناخته شده اند.

۲ - Border

۳ - زرقانی، سید هادی، تبیین نظری پارادایم امنیت پایدار در مرز و مناطق مرزی، علوم و فنون مرزی دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۴۶، پاییز ۱۴۰۲ صفحه ۹۵ تا ۱۱۹. برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به :

بیگ زاده، ابراهیم، حقوق بین الملل، جلد اول، بنیاد حقوقی میزان، چاپ دوم، پاییز ۱۴۰۲، صفحه ۴۰۷ تا ۵۲۳.

ضیابیدگلی، محمد رضا، حقوق بین الملل عمومی، انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۶، صفحه ۱۸۲ تا ۲۱۲.

از سوی دیگر، یکی از مهمترین مسئولیتهای هر دولتی حفاظت فیزیکی قلمرو مرزی است؛ که از این حیث مرزبانان و مأمورین مرزی، کنترل و حفظ مسیر مرزها را بر عهده دارند.

۱-۲ - مفهوم قلمرو مرزی^۱ و فایده مرز

قلمرو یعنی: منطقه حکومت، ناحیه حکمرانی و ناحیه اعمال قدرت.. کلمه مرزی نیز عنوانی است که موارد مربوط به مرز را در بر می گیرد. با این توصیف، قلمرو مرزی مبین گستره جغرافیایی حاکمیت و صلاحیت کشورهاست به گونه ای که امروزه تمامیت ارضی و مرزی مترادف با استقلال و وحدت ملی شناخته میشود.

از نگاه جغرافیای سیاسی، قلمرو کشور مکانی است جغرافیایی که همان عناصر سه گانه پیش گفته یعنی محل سکونتگاه برای انسانها، سرزمین و خاک هر کشور و بالاخره محل جولان قدرت سیاسی را تعریف می نمایند.^۲

برای مرزها فواید مختلفی متصور است اما یک فایده اصلی این است که قلمرو مرزی حدود اعمال قدرت سیاسی هر دولت و محدوده سکونت و عملکرد شهروندان را مشخص می کند. مرزهای یک کشور گستره ای جغرافیایی است که در داخل این گستره قانونگذاری، اجرای قوانین، حل و فصل دعاوی از سوی دولت و اعمال قدرت سیاسی بر شهروندان معنا پیدا می کند و خارج از آن حوزه عملکرد دولتی دیگر آغاز می شود. از این رو فایده مرزها در تعیین صلاحیت ها و محدوده های اعمال قدرت است. در عین حالی که همین مرزها دروازه ای برای آغاز انواع ارتباطات میان دولتها و شهروندان کشورهای مختلف هستند. خصوصیات و عواملی که در تشکیل مرز نقش دارد؛ شامل عواملی است که بر تمامیت ارضی، حاکمیت ملی، امنیت ملی، امنیت داخلی، اوضاع اقتصادی، فرهنگی و نیروی نظامی یک کشور تأثیر گذار است.

در کنار فواید مرزها بحث منافع ملی نیز بسیار حائز اهمیت است. منافع ملی به مجموعه ای از مصالح و فوایدی اشاره دارد؛ که برای یک کشور و جامعه به صورت کلی مورد نیاز و حائز اهمیت است. این منافع شامل موارد زیر می شود: امنیت ملی: حفظ امنیت و سلامتی کشور در برابر تهدیدات داخلی و خارجی از جمله تهدیدات نظامی، تروریسم، تجاوز و تهدیدات امنیتی دیگر.

۱- - Border territory

۲- - موسی زاده، رضا. بایسته های حقوق بین الملل عمومی. تهران: نشر دادگستر؛ ۱۳۸۱. ص ۳۵.

۲ - اهمیت مرزها و مبانی حقوقی

به طور کلی صاحب نظران و کارشناسان نقش‌ها و کارکردهای متفاوتی را مانند کارکرد نظامی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی - فرهنگی، اثبات حقوقی یا فیزیکی یک دولت بر یک قلمرو خاصی، مانع دفاعی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، جداکنندگی، یکپارچه‌سازی، کشمکش و ارتباط برای مرزها قائل هستند؛ اما به عقیده بیشتر صاحب نظران مهم ترین نقش مرز، ایجاد مانع در برابر حرکت انسان‌ها، کالا و تفکرات است اگر بر اساس یک نگرش کلی و برون سیستمی (در ارتباط با کشورهای هم‌جوار) به مرزهای بین‌المللی نگاه شود؛ این تقاطع اهمیت قابل درک است. اهمیت مرزها، حفظ سرحدات و گاهی توسعه قلمرو آنها چنان عمیق و ژرف است که اغلب جنگ‌های رخ داده میان کشورها با این پیش زمینه‌ها انجام شده است. گاهی هزاران هزار نفر قربانی شده اند تا از خاک وطن و مرزهای قراردادی محافظت شود.

۲ - ۱ - اهمیت مرز در قانون اساسی ج.ا.ا.

قانون اساسی به عنوان مقدس ترین و عالی ترین سند حقوقی کشور در بردارنده مهمترین مفاهیم در حوزه سیاست و حکومت می باشد. چنانچه در مورد مفهوم مرز نیز به عنوان یکی از مفاهیم مهم و تأثیرگذار سیاسی در فصول و اصول مختلف اشاراتی صریح و ضمنی داشته است تا جایی که در نسبت رأی گیری نمایندگان مجلس شورای اسلامی بر سر موضوعات مختلف بالاترین نسبت رأی گیری یعنی چهار پنجم از نمایندگان را به موضوع تغییر در خطوط مرزی اختصاص داده و در اصل هفتاد و هشتم چنین مقرر شده است: «هر گونه تغییر در خطوط مرزی ممنوع است مگر اصلاحات جزئی با رعایت مصالح کشور، به شرط این که یک طرفه نباشد و به استقلال و تمامیت ارضی کشور لطمه نزدن و به تصویب چهار پنجم مجموع نمایندگان مجلس شورای اسلامی برسد.»

سایر مراتب قانون اساسی در مورد مرز به شرح زیر است:

تقویت کامل بنیه دفاع ملی از طریق آموزش نظامی عمومی برای حفظ استقلال و تمامیت ارضی و نظام اسلامی کشور.^۱

در جمهوری اسلامی ایران آزادی و استقلال و وحدت و تمامیت ارضی کشور از یکدیگر

تفکیک ناپذیرند و حفظ آنها وظیفه دولت و آحاد ملت است.^۱

«ارتش جمهوری اسلامی ایران پاسداری از استقلال و تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی کشور را بر عهده دارد. ارتش جمهوری اسلامی ایران پاسداری از استقلال و تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی کشور را بر عهده دارد.»^۲

«سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر اساس نفی هرگونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری، حفظ استقلال همه جانبه و تمامیت ارضی کشور، دفاع از حقوق همه مسلمانان و عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و روابط صلح‌آمیز متقابل با دول غیرمحراب استوار است.»^۳

به منظور تأمین منافع ملی و پاسداری از انقلاب اسلامی و تمامیت ارضی و حاکمیت ملی شورای عالی امنیت ملی به ریاست رئیس‌جمهور، با وظایف زیر تشکیل می‌گردد.^۴

۲ - ۲ - قوانین عادی

علاوه بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و صرف‌نظر از متون ادبی که میهن پرستی و حفظ مرزها را اولویت می‌داند، مجلس شورای اسلامی قانون ساماندهی مبادلات مرزی را مشتمل بر دوازده ماده و ده تبصره در جلسه علنی روز چهارشنبه مورخ ششم مهر ماه یکهزار و سیصد و هشتاد و چهار مجلس شورای اسلامی از تصویب گذرانده که در تاریخ بیست مهرماه ۱۳۸۴ به تأیید شورای نگهبان رسید.

۲ - ۳ - اهمیت مرز از منظر حقوق بین الملل

برای مرزها فواید مختلفی متصور است اما یک فایده اصلی این است که قلمرو مرزی حدود اعمال قدرت سیاسی هر دولت و محدوده سکونت و عملکرد شهروندان را مشخص می‌کند. مرزهای یک کشور گستره ای جغرافیایی است که در داخل این گستره قانونگذاری، اجرای قوانین، حل و فصل دعاوی از سوی دولت و اعمال قدرت سیاسی بر شهروندان معنا پیدا می‌کند و خارج از آن حوزه، عملکرد دولتی دیگر آغاز می‌شود. از این رو فایده مرزها در تعیین صلاحیت ها و محدوده ای اعمال قدرت است. در عین

۱- اصل نهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

۲- اصل یکصد و چهارم و سوم از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

۳- اصل یکصد و پنجاه و دوم از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

۴- اصل یکصد و هفتاد و ششم از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

حالی که همین مرزها دروازه ای برای آغاز انواع ارتباطات میان دولتها و شهروندان کشورهای مختلف هستند. خصوصیات و عواملی که در تعیین مرز نقش دارد؛ شامل عواملی است که بر تمامیت ارضی، حاکمیت ملی، منافع ملی، اوضاع اقتصادی، فرهنگی و نیروی نظامی یک کشور تأثیرگذار است.^۱

به طور کلی صاحب نظران و کارشناسان نقش ها و کارکردهای متفاوتی را مانند کارکرد نظامی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی- فرهنگی، اثبات حقوقی یا فیزیکی یک دولت بر یک قلمرو خاصی، مانع دفاعی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، جداکنندگی، یکپارچه سازی، کشمکش و ارتباط برای مرزها قائل هستند. اما به عقیده برخی دیگر اگر بر اساس یک نگرش کلی و برون سیستمی (در ارتباط با کشورهای هم جوار) به مرزهای بین المللی نگاه شود مهم ترین نقش مرز، ایجاد مانع در برابر حرکت انسانها، کالا و تفکرات است.

هر یک از کشورها از مرز بعنوان یک شاخص مادی برای تشکیل و حفظ موجودیت کشور اهتمام ویژه ای جهت حفظ تمامیت سرزمینی، آزادی، استقلال و اعمال حاکمیت را وظیفه اصلی نیروی نظامی و ارتش خود می داند. کما اینکه در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصول متعدد از جمله اصول سه، نه، هفتاد و هشت، اصل یکصد و چهل و سوم و .... به آن پرداخته است.^۲

۱- منافع ملی به مجموعه ای از مصالح و فوایدی اشاره دارد که برای یک کشور و جامعه به صورت کلی مورد نیاز و حائز اهمیت است. این منافع شامل موارد زیر می شود: امنیت ملی: حفظ امنیت و سلامت کشور در برابر تهدیدات داخلی و خارجی از جمله تهدیدات نظامی، تروریسم، تجاوز و تهدیدات امنیتی دیگر. برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به: طارمی، داوود، و همکاران، جایگاه منافع ملی و ایدئولوژیک در رویکرد سیاست خارجی نظام جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه روابط خارجی دانشگاه خوارزمی، دوره ۱۵، ش ۱۲، ۱۳۹۸، ص ۴۳.

ضیابیکدلی، محمد رضا، حقوق بین الملل عمومی، انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۶، ص ۱۹۸.

۲- بند ۱۱ از اصل سوم: تقویت کامل بنیه دفاع ملی از طریق آموزش نظامی عمومی برای حفظ استقلال و تمامیت ارضی و نظام اسلامی کشور.

اصل نهم: در جمهوری اسلامی ایران آزادی و استقلال و وحدت و تمامیت ارضی کشور از یکدیگر تفکیک ناپذیرند و حفظ آنها وظیفه دولت و آحاد ملت است. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

اولین معاهده ای که در جهان برای تشکیل و پیدایش مرز کشورها بسته شد معاهده وستفاليا در سال ۱۶۴۸ میلادی بود.^۱ این معاهده به جنگ میان پروستان ها و کاتولیک ها بعد از گذشت سی سال پایان داد و معاهده ای بود که بین کشورهای اروپایی بسته شد. در این معاهده کشورهای اروپایی خود را فرانسوی، آلمانی و انگلیسی پنداشتند. کشور آلمان ایالت های خود را مشخص نمود و کشورهای فرانسه، اسپانیا و پرتغال رسماً به عنوان کشوری مستقل شناخته شده اند.^۲

در سال ۱۷۸۹ و با انقلاب فرانسه، ناپلئون قصد کشورگشایی و بیشتر نمودن سرحدات مرزی فرانسه داشت اما با شکست از روسیه، مرزهای اشغالی دوباره به کشورهای قبل باز گردانیده شد. در واقع چهار قدرت بزرگ اروپا در آن زمان (پروس، اتریش، انگلستان و روسیه) در جریان پیدایش مرز کشورها توانستند دوباره سرزمین های اشغالی ناپلئون را باز پس گرفته و دوباره مرزها را به شکل سابق درآوردند. در این دوران بود که کم کم استعمارگری جای گسترش مرز کشورها را گرفت.

کشورهای شرق میانه، شامل سوریه، عراق، اردن، فلسطین، کویت، عربستان و همچنین سرزمین های سمرقند و بخارا، کشورهای آسیای میانه و نیز بخش های عظیمی از قاره افریقا شامل مصر، لیبی، تونس، سودان، اتیوپی، سومالی، مراکش (المغرب)، موریتانیا و ... در این محدوده تا قبل از سال ۱۹۲۴ میلادی جزو قلمرو عثمانی و یک کشور حکومتی اسلامی محسوب می شدند. در نهایت در طول سال های بعد از جنگ جهانی دوم، هر کشوری بنا به ضرورت دنیای امروز و بر اساس نشانه های طبیعی و مرزهای طبیعی محدوده های کشوری و حکومتی خود را مشخص نمود. بسیاری از کشورهای بزرگ به کشورهای کوچک تر و جدا از یکدیگر تبدیل شدند.^۳

۱ - عصر وستفالیایی (Westphalian Age) به دوره ای در تاریخ اروپا گفته می شود که با پیمان وستفالی (Peace of Westphalia) در سال ۱۶۴۸ آغاز شد. پس از جنگ های سی ساله مذهبی (۱۶۱۴-۱۶۴۸)، کشورهای اروپایی یک پیمان صلح چندجانبه امضا کردند که حقوق برابر واحدهای سیاسی مستقل را به رسمیت می شناخت و تصریح می کرد که کشورهای مستقل حق دارند سرنوشت خود را تعیین کنند و حق دخالت در امور یکدیگر را ندارند. عصر وستفالی به دورانی گفته می شود که با امضای این پیمان در ۱۶۴۸ آغاز شد و تا کنگره وین در ۱۸۱۵ ادامه یافت. شاخص عمده دوره وستفالی، پیدایش و رشد دولت های ملی است که انحصار بازیگری در حوزه بین المللی را به خود اختصاص دادند. در واقع عنصر پایه نظم بین المللی در این دوران «دولت ملی» بود.

۲ - مقاله اینترنتی پیمان و عصر وستفالی چه بود؟ ۱۴۰۲ سایت تحلیلی خبری عصر ایران قابل دسترسی در لینک زیر به نشانی:

<https://www.asriran.com/fa/news>

۳ - همان.

۴ - انواع مرزها

۴ - ۱ - مرزهای طبیعی و انسان ساز

مرز طبیعی^۱:، مرزی بین دولت‌ها یا زیرمجموعه‌های آنها است که با تشکیلات طبیعی مانند رودخانه‌ها یا رشته‌کوه‌ها همراه است. «دکترین مرزهای طبیعی» در فرهنگ غربی در سده هجدهم بر اساس ایده‌های «طبیعی» ژان ژاک روسو و توسعه مفاهیم ملی‌گرایی گسترش یافت.

مرز غیرطبیعی: برای تعیین مرزهای بین‌المللی در جاهایی که پدیده‌های طبیعی مشخص وجود ندارد، از خطوط نصف‌النهار، مدار یا خطوط مستقیم استفاده می‌شود که دارای شکل تقریباً منطقی هستند و به همین دلیل مرزهای هندسی نامیده می‌شوند.

۴ - ۲ - مرزهای خشکی و آبی

برخی کشورها محصور در خشکی هستند. کشور محصور در خشکی، یا بی‌دریا به کشوری گفته می‌شود که هیچ‌گونه دسترسی به آب‌های آزاد (اقیانوس‌ها و دریاها) نداشته باشد. و مرزهای آن به صورت طبیعی مثلاً توسط رشته کوه‌ها و یا به صورت انسانی مانند حفر کانال و کشیدن سیم خاردار یا دیوار تعیین می‌شود.

مرز آبی^۲: یا مرز دریایی به مرزی گفته می‌شود که که سرحدات دو کشور را در پهنه‌ای آبی مجاور با هم تعیین می‌کند. هر کشوری که به آب‌های آزاد دسترسی دارد، دارای مرز دریایی است. مجمع‌الجزایرها مانند فیلیپین و برخی از کشورهای جزیره‌ای مانند ایسلند، صرفاً دارای مرز دریایی می‌باشند.

اهمیت مرزهای آبی و دریای صرفنظر از امکان ارتباط به لحاظ دسترسی به منابع آبی و ثروت های دریایی مختلف اعم از منبع تغذیه یا گردشگری و صنعتی حائز اهمیت است. در مجموع کشورهایی که دارای دو مرز آبی و خشکی هستند از موقعیت برتری برخوردار می‌باشند.

۱- Natural border

۲- Maritime boundary

۴ - ۳ - مرزهای تطبیقی - قراردادی و تحمیلی

مرزهای تطبیقی:^۱ مرزهایی که با توجه به جغرافیای انسانی نواحی و منطبق با الگوهای نواحی و منطبق با الگوهای فرهنگی قومی تعیین می گردد به مرزهای تطبیقی معروفند. بهترین نمونه خط مرزی هندوستان و پاکستان است که پس از استقلال و جدا شدن پاکستان از هند به وجود آمد.

مرزهای تحمیلی:^۲ به خطوط مرزی که بدون توجه به سیمای فرهنگی ناحیه و تنها در اثر سیاست بین المللی به وجود آمده اند مرزهای بین المللی به وجود آمده اند مرزهای تحمیلی گفته می شود. در نتیجه ترسیم این خطوط مرزی، مردمی که از یک قوم و نژاد بوده و زبان و فرهنگ مشترک دارند، از یکدیگر جدا شده، تحت لوای حکومت‌های جداگانه به سر می برند. بیشتر مرزهایی که دول استعمارگر اروپایی از جنگ جهانی اول به بعد در قاره آفریقا به وجود آوردند، از این گونه اند.

۵ - تأثیر گذاری مرزها

هنگامی که قصد داریم؛ از تأثیر مرزها بر منافع ملی کشورهای همجوار صحبت کنیم؛ باید توجه داشته باشیم که مرز یک مفهوم انتزاعی، مجرد و منفرد نیست. اثرگذاری مرزها مرتبط با نحوه سیاست حکومتی، منطقه جغرافیائی و به عبارتی ((ژئوپلتیک)) است. چنانچه اموری از قبیل فرهنگ، جامعه شناسی، اقتصاد، مذهب و غیره نیز قابل توجه می باشند. با این وصف عوامل مختلفی وجود دارند که موجب می شوند؛ مرزهای یک کشور برای مجاوران اثر منفی یا مثبت داشته باشند.

با این وصف عوامل مختلفی وجود دارند که موجب می شوند؛ مرزهای یک کشور برای مجاوران اثر منفی یا مثبت داشته باشند.

اصل ثبات مرزها یکی از اصول غیرقابل اجتناب حقوقی در سطح بین المللی است که همواره دیوان بین المللی دادگستری از آن به عنوان راه حل نهائی برای حل و فصل اختلافات بین الدولی نظیر قضیه اختلاف «بورکینوفاسو/مالی» «بنین/نیجر» «نیکاراگوئه/ هندوراس» «اندونزی/مالزی» به این اصل استناد کرده است. این اصل به ممانعت از عملیات دکترین بلاصاحب سوق پیدا کرد و از بروز اختلافات بین کشورهای تازه استقلال یافته جلوگیری یا حداقل آن را محدود نمود. مع الوصف تغییر وضعیت کشورها

۱- Comparative border

۲- Imposed boundaries

در اثر اضمحلال، استقلال، جدید التاسیس بودن و یا وحدت بنا به اصل جانشینی کشورها تغییر تحدید حدود مرزی امری اجتناب ناپذیر است و کشورهای جانشین با کشورهای همجوار خود بایستی برای تعیین مرزها توافق و تراضی کنند و جامعه بین الملل نیز وضعیت جدید را شناسائی می نماید.^۱

اما تغییر مرزها به دلیل بی اعتنائی به تمامیت سرزمینی و استقلال کشورهای همجوار اصل حسن همجواری را مخدوش و کشورهای همسایه را با چالش های عدیده ای روبرو می سازد. از عدم صلح و امنیت گرفته تا تأثیر بر مبادلات اقتصادی و راههای ارتباطی می تواند تأثیرات منفی و یا مثبتی را بنا به منافع کشورهای همسایه در منطقه ایجاد نماید.^۲

۵-۱ - تأثیر مثبت مرزها بر منافع ملی کشورهای همجوار

مرز حد نهائی اعمال حاکمیت کشورها و نقطه شروع تعامل ارتباط کشورها با یکدیگر است. مرزها از نظر دیپلماتیک بر کشورهای همسایه، منطقه و حتی فرامنطقه ای نیز تأثیر می گذارند. بر همین اساس نیز یخس مهمی از سیاست خارجی و داخلی کشورها در تبعیت از چگونگی مرزهای مشترکشان با یکدیگر متأثر از مرزهای شکل گرفته است. آراین رو استعداد ایجاد تنش و کشمکش در مرزها دارای اهمیت است و به همین دلیل کنترل و نظارت بر آنها بیشتر و پر هزینه می باشد. استقرار نیروی انتظامی و نظامی در خطوط مرزی عامل مهم برای ایجاد امنیت و کنترل بر سرحدات می باشد که منجر به حفظ نظم عمومی داخلی و امنیت و از حیث منطقه ای منتهی به حفظ صلح می گردد. تنشها در سرزمینهای مرزی دو کشور همجوار می تواند ناشی از عوامل درونی مانند استقلال طلبی مرزنشینان یا عوامل بیرونی ناشی از قلمرو خواهی کشورهای همسایه باشد که در هر دو

۱- اناری، هما، «اصل ثبات مرزها از منظر دیوان بین المللی دادگستری»، کنفرانس ملی دستاوردهای نوین جهان در حقوق تعلیم و تربیت، روانشناسی و مطالعات فرهنگی و اجتماعی. ۱۳۹۹.

۲- در سال ۱۷۸۹ و با انقلاب فرانسه، ناپلئون قصد کشورگشایی و بیشتر نمودن سرحدات مرزی فرانسه داشت اما با شکست از روسیه، مرزهای اشغالی دوباره به کشورهای قبل باز گردانیده شد. در واقع چهار قدرت بزرگ اروپا در آن زمان (پروس، اتریش، انگلستان و روسیه) در جریان پیدایش مرز کشورها توانستند دوباره سرزمین های اشغالی ناپلئون را باز پس گرفته و دوباره مرزها را به شکل سابق درآوردند. در این دوران بود که کم استعمارگری جای گسترش مرز کشورها را گرفت. کشورهای شرق میانه، شامل سوریه، عراق، اردن، فلسطین، کویت، عربستان و همچنین سرزمین های سمرقند و بخارا، کشورهای آسیای میانه و نیز بخش های عظیمی از قاره افریقا شامل مصر، لیبیا، تونس، سودان، اتیوپی، سومالی، مراکش (المغرب)، مورتانیا و ... در این محدوده تا قبل از سال ۱۹۲۴ میلادی جزو قلمرو عثمانی و یک کشور حکومتی اسلامی محسوب می شدند. در نهایت در طول سال های بعد از جنگ جهانی دوم، هر کشوری بنا به ضرورت دنیای امروز و بر اساس نشانه های طبیعی و مرزهای طبیعی محدوده های کشوری و حکومتی خود را مشخص نمود. بسیاری از کشورهای بزرگ به کشورهای کوچک تر و جدا از یکدیگر تبدیل شدند.

۳- ملیحه کبیری و همکاران، تعیین و سطح بندی عوامل موثر بر اهمیت مرزها پژوهش نامه ایرانی سیاست بین الملل، سال ۵، شماره ۲، بهار، ۱۳۹۶، ص ۹۶

صورت وظیفه حراست و حفاظت نیروی نظامی رابرجسته می نماید.^۱

ارتباط فرهنگی و روابط میان انسانها بویژه مرزنشینان نیز مولفه مهم دیگری در مرز است که در فرهنگ سازی یا تاثیر گذاری متقابل از فرهنگ ها و مجاورت های فرهنگی نقش مهمی دارد. دیپلماسی فرهنگی بعنوان یک ابزار کارآمد و قابل انعطاف در سیاست خارجی زمینه ساز ارتقاء سطح مناسبات میان دولتها و به تبع آن افزایش تفاهم میان ملتها و ایجاد صلح و ثبات بین المللی است. ابزارهای اصلی این نوع دیپلماسی، شامل آموزش زبان، مبادلات آموزشی، تعامل نخبگان جوامع، گسترش رسانه های فرامرزی و .... نماسهای مستقیم فرهنگی هستند که بسترهای مهم درک متقابل جوامع بشری از یکدیگر را فراهم می آورند.^۲

هر چقدر کشورها از ثبات حاکمیت و غنای روابط اجتماعی سرشار باشند موقعیت مرزها هم به سمت کارکردهای گردشگری، توریستی، فرهنگی و نظایر آن تغییر می کند. نمونه های بعدی دال بر این مطلب هستند. بنابراین کارکرد مرزها ناشی از حاکمیت دولتهای اداره کننده آنهاست.

۵ - ۱ - ۱ - جاذبه های تاریخی

مرز بین اسپانیا و پرتغال که یکی از قدیمی ترین و طولانی ترین مرزهای اروپا است. اگرچه این مرز زمانی اهمیت زیادی داشت، اما توافق نامه شینگن در سال ۱۹۸۵ تمام مرزهای داخلی اروپا را از بین برد و این منطقه را به منطقه ای بدون گذرنامه تبدیل کرد. این مرز، باعث ایجاد جدایی زبانی میان دو کشور شد. تور مرزی در اسپانیا و پرتغال بسیاری از گردشگران را به خود جلب کرده است. زیرا فرصتی برای مقایسه و تضاد این دو فرهنگ فراهم می کند. با بازدید از این کشورها به خوبی می توان تاثیر کشمکش های سیاسی و مذاکراتی که بر روی مرزبندی انجام شده را بر روی جامعه امروزی دید.^۳

۵ - ۱ - ۲ - جاذبه های گردشگری

گاهی مرزها از خطی باریک فراتر می روند و می توانند تبدیل به مکانی امیدوارکننده شوند. برخی معتقدند مرزها اختلافاتی میان ملل مختلف ایجاد می کنند، در عین حال

۱ - ملیحه کبیری و همکاران، همان ص ۹۹.

۲ - نظام آبادی، محسن، روابط فرهنگی ایران و ارمنستان، ظرفیت ها و پتانسیلها، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال دوازدهم، شماره ۴۳، تابستان ۱۳۹۵.

۳ - اقتباس از مطلب عجیب ترین مرزهای جهان در صفحه اینترنتی به نشانی <https://www.blog.ir/flytoday> صفحه «فلای تو دی» ۱۴۰۱/۰۸/۲۶

مرزهایی در جهان وجود دارند که عامل نزدیکی دو فرهنگ می‌شوند.

یکی از عجیب‌ترین و جذاب‌ترین مرزهای جهان را آمریکا و کانادا دارند. چرا که مرز این دو کشور از وسط کتابخانه‌ای کوچک به نام هاسکل عبور می‌کند. ورودی مراجعان به کتابخانه از سمت ایالت متحده‌ی آمریکا است. مراجعان کانادایی می‌توانند از ورودی آمریکا بدون نیاز به پاسپورت وارد کتابخانه شوند. مرز بین این دو کشور توسط خطی باریک و مشکی بر روی زمین کتابخانه کشیده شده است.^۱

مرز واتیکان و رم نمونه دیگری است. واتیکان کشوری مستقل است که توسط شهر رم ایتالیا احاطه شده است. واتیکان هر ساله بازدیدکنندگان بسیاری را به خود جذب می‌کند. گذرگاه مرزی از ایتالیا به ایالت واتیکان باید یکی از جالبترین نقاط برای سفر باشد. چرا که علی‌رغم عبور از کشور جدید، شما اساساً هنوز در همان شهر هستید!^۲

۵ - ۱ - ۳ - کسب درآمد و اشتغال

اصولاً دوری یا نزدیکی به مرزها و همچنین موقعیت آنها در ابعاد جغرافیایی و سیاسی بر موضوع اشتغال، درآمد زائی، رونق اقتصادی و معیشت و زندگی مردمان در هر دو سوی مرز اثرگذار است. اقتصاد شریان حیاتی بقاء و دوام دولتهاست. رونق اقتصادی همیشه از شاخص‌های مهم ارزیابی دولتهاست. بدون شک بخشی از رونق اقتصادی به مرزها بر می‌گردد و ناشی از ثبات و بهره‌وری از مرزهای کشور است. سرمایه‌گذاری در مرزها موجب می‌شود زندگی مرزنشینان شور و نشاط پیدا کرده و با ایجاد بازارچه‌های مرزی داد و ستد و بازرگانی بین دو کشور همجوار افزایش پیدا کند. این امر در مرزهایی که شرایط اقلیمی و فرهنگی مناسبی دارند به دنبال خود رشد گردشگری و مهار و کنترل قاچاق کالا را به دنبال دارد.^۳

۱ - همان.

۲ - همان

۳ - یگانگی، سید کامران، توسعه اقتصادی مرزها ضامن امنیت مرزی، جغرافیا و روابط انسانی، بهار ۱۴۰۳،

دوره ۶، شماره ۴، صص ۸۶-۷۳.

۵ - ۲ - تأثیر منفی مرزها بر منافع ملی کشورهای همجوار

روشهای تحدید حدود مرزی در طول زمان شاهد تحولات زیادی بوده است زیرا کسب برخی سرزمین ها حتی به روش های قدیمی امروزه محل مناقشه قرار گرفته و در مواردی منجر به درگیری نظامی هم شده است. هر چند تغییر مرزها به دلایل غیرقانونی ایجاد حق تصرف و حاکمیت بر کشورهای متصرف را ایجاد نمی نماید و مورد تایید سازمان های بین المللی از جمله سازمان ملل متحد و کشورها نمی باشد. از آن جمله فتح نظامی یا اشغالگری دیگر یک شیوه حقوقی کسب سرزمین محسوب نمی شود. طبق بند ۴ ماده ۲ منشور ملل متحد اعضای سازمان در روابط خود از تهدید به کار بردن زور یا استفاده از آن بر ضد تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی یکدیگر خودداری می کنند. این قاعده نه فقط منشاء عرفی دارد بلکه به عنوان یک قاعده آمره پذیرفته شده است. بنابراین تغییرات مرزی در این صورت محلی از توجه نمی باشد. اگر تغییر مرز با توافق بیت کشورهای مرزی و همجوار باشد؛ به دلیل تأثیرات منفی بر کشورهای همجوار ممکن است؛ مورد اعتراض و واکنش های منفی آنان قرار گیرد.

هنگامی که بین دو کشور همسایه بر سر مرز اختلاف باشد؛ به ویژه چنانچه این اختلاف به مسائل اقتصادی، قومی و زیست محیطی گره بخورد؛ دشواری های همجواری آشکار می گردد. این مهم در تنش بین ارمنستان و آذربایجان در شمال غرب ایران برای کشورها نگرانی های متعددی از قبیل امنیت مرزهای همجوار، عدم استقرار گروههای تروریستی در نزدیک مرز ایران، عدم تغییر خطوط مرزی و راههای ارتباطی ایران از طریق ارمنستان به کشورهای اروپائی، ارتباطات اقتصادی و تبادل کالا از ایران به مسیر کشورها از طریق این مرز ایجاد کرد.^۳

تأثیرات منفی مرزها ناشی از عوامل مختلف است که در ادامه برخی از مهمترین آنها را با ذکر مثال تبیین می کنیم:

۱- در این مورد می توان به مناقشه میان آرژانتین و انگلستان بر سر حاکمیت بر جزایر مالویناس اشاره نمود. برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به بیک زاده، ابراهیم، حقوق بین الملل، چاپ دوم، پائیز ۱۴۰۲، صفحه ۴۰۷.

۲- دیوان بین المللی دادگستری در نظر مشورتی خود در قضیه ساخت دیوار حائل اعلام م می نماید: ساخت دیوار به حق خودمختاری مردم فلسطین خدشه وارد می کند و سیاست ساخت شهرک های یهودی نشین در سرزمین فلسطین ترکیب جمعیت را در آنجا دگرگون کرده است و این امر خلاف مقررات حقوق مردم غیرنظامی در زمان اشغال می باشد. بیک زاده، همان ۴۲۳.

برخی مرزها به دلیل بی ثباتی و سیاست های حکومتی دولت های وقت، نقطه آسیب امنیتی و مهاجرت های غیرقانونی، برای همسایگان هستند. در واقع سیاست های اشتباه دولت داخلی به طور غیرمستقیم بر مرزها اثر می گذارد و برخی آسیب ها متوجه کشورهای دیگری در مجاورت یک کشور آشوب زده، بحرانی و بی ثبات هستند شکل می گیرد. وقتی در کشوری بر سر قدرت سیاسی منازعه است؛ سالها جنگ داخلی توانفرسا داشته اند و زیرساخت های توسعه اقتصادی و اجتماعی شکل نگرفته هجوم به طرف مرز همسایگان برای تشکیل یک زندگی در دنیای جدید، اولین راهکار است. مثال بارز این وضعیت را در افغانستان می بینیم. وضعیت بحران زده داخلی این کشور همیشه عاملی برای مهاجرت بوده؛ لکن هنگامی که در چند سال پیش دولت اشرف غنی در افغانستان سقوط کرد و طالبان بر اوضاع حاکم شدند؛ نگاه متعصبانه عقیدتی همراه با روش های حکومتی مرتجع، چنان عرصه را بر مردم تنگ کرد؛ که علاوه بر مشکلات داخلی، هجوم عده زیادی مهاجر غیرقانونی به سمت مرزهای غربی افغانستان (مرزهای شرقی ایران) آغاز شد و به دنبال آن استان های مرزی به دلیل سیل عظیم پناهجویان به طور مستقیم و سایر نقاط کشور به طور غیر مستقیم با یک چالش امنیتی مواجه شدند. اگر چه منافع اقتصادی مردم هم تحت تاثیر افزایش مهاجران قرار می گیرد لکن بعد امنیتی پر رنگ تر است. یکی از بارزترین نمونه ها برای تبیین ناآرامی های سیاسی ناشی از مرزهای مورد اختلاف، قضیه فلسطین و رژیم اشغالگر قدس می باشد. از زمان اعلام یک دولت صهیونیست یهودی تا کنون بارها و بارها مرزهای فلسطین شاهد ناآرامی، تنش و حتی جنگ بین اعدا با اشغالگران بوده به طوری که این درگیری ها بر مرزهای مجاور از جمله کشورهای سوریه، لبنان، مصر و حتی بر کشورهای دورتر از لحاظ نوع روابط سیاسی از قبیل عربستان و الجزایر تأثیر خود را گذاشته است.^۱ در حال حاضر مناطق تحت حاکمیت فلسطینی ها به دو بخش کرانه باختری (تحت اداره دولت فلسطین / تشکیلات خودگردان - محمود عباس) و منطقه غزه

۱ - بخشی که اکثریت مناطق سرزمین تاریخی فلسطین است. این سرزمین را اسرائیل به عنوان یک کشور / دولت رسماً متعلق به خود می داند و ساکنان آن شهروندی و گذرنامه اسرائیل داده است. اکثر منطقه تاریخی فلسطین را شامل می شود. این مناطق شامل کرانه باختری و غزه نیست.

- کرانه باختری و منطقه غزه: مناطقی که اسرائیل آنها را بخشی از خاک و سرزمین خود نمی داند اما آنها را تحت اشغال نظامی دارد. از نگاه سازمان ملل، امریکا و اروپا، اسرائیل در این دو منطقه (کرانه باختری و غزه)، کشور و نیروی اشغالگر است. کرانه باختری به طور ناقص توسط دولت فلسطین (تشکیلات خودگردان) به ریاست محمود عباس اداره می شود. ارتش اسرائیل در این منطقه و مرزهای آن مستقر است. منطقه غزه توسط دولت حماس (جنبش مقاومت اسلامی فلسطین) اداره می شود. دو منطقه کرانه باختری و غزه از هم دور هستند و هیچ تماس و ارتباط زمینی با یکدیگر ندارند. شبیه جمهوری آذربایجان که منطقه نخجوان جدا افتاده از سرزمین اصلی است. میان دو منطقه کرانه باختری و غزه، مناطقی است که اسرائیل آنها را سرزمین رسمی خود می داند. شهروندان کرانه باختری و غزه گذرنامه فلسطینی دارند. مشروح وضعیت مرزی بین رژیم اشغالگر قدس و فلسطین در نشانی زیر

قابل دسترسی می باشد. <https://www.asriran.com/fa/news>

(تحت اداره دولت حماس) تقسیم می شود. این دو یکدیگر را به رسمیت نمی شناسند. می توان گفت در سرزمین تاریخی فلسطین با سه حاکمیت و دولت روبه رو هستیم. دولت اسرائیل، دولت فلسطین (تشکیلات خودگردان) در کرانه باختری و منطقه حماس در غزه. هم اکنون جنگ اسرائیل علیه غزه در جریان است. نیروی زمینی ارتش اسرائیل وارد منطقه غزه شده و این منطقه را به دو بخش شمالی و جنوبی تقسیم و همزمان شهر بزرگ غزه را محاصره کرده است اما تا قبل از این، نیروهای اسرائیلی خارج از منطقه غزه بودند. بنابراین موضوع حائز اهمیت، باز یا بسته بودن مرزهاست. برخی اوقات مرزهای باز و آزاد موجب رونق زندگی و حیات اجتماعی هستند. در حالی که مرزهای بسته یا همراه با قواعد سختگیرانه برخی اوقات عامل وحشت، خفقان و حتی تهدید حیات سالم جسمی و روحی انسان ها هستند.^۱

۵-۲-۲- تغییر موقعیت جغرافیائی

نمونه بارز از تغییر موقعیت جغرافیائی، همسایه شمالی کشور ایران است. سیاست گذاری های داخلی و نقشه های جهانی روسیه به ویژه در طول دو سده اخیر اثرات خود را بر خطوط مرزی میان ایران و روسیه گذاشته است. ایران در قرن نوزدهم و به ویژه مقارن با دوره قاجاریه، دچار تغییراتی عمده، در مرزهای سرزمینی خود شد. بخش مهمی از این تغییر مرزها ناشی از سیاست های ژئوپلیتیک بریتانیا و روسیه در غرب آسیا بود. رقابت ژئوپلیتیک میان روسیه و انگلیس در عصر قاجاریه در جهت حفظ امنیت مستعمره ها، دسترسی به آب های خلیج فارس و کنترل دسترسی به ذخایر نفت بود. پیامد این رقابت، جدایی مناطقی از آسیای مرکزی، قفقاز و افغانستان از قلمرو سرزمینی ایران، تعیین حدود مرزهای ایران در سیستان و بلوچستان و استقلال تدریجی شیوخ حاشیه جنوبی خلیج فارس از ایران بود؛ بنابراین در این بستر زمانی، مؤثرترین عامل در شکل گیری فرایند تحدید حدود سرزمینی ایران، موقعیت جغرافیائی حائل سرزمین ایران میان قلمرو مورد رقابت بریتانیا و روسیه بود.^۲

۵-۲-۳- بحران مهاجرت

مرزهای کشورها از موضوعات اقتصادی و بحران های ناشی از آن نیز به شدت اثر منفی

۱- غیباشوی رضا، مقاله اینترنتی فلسطین و اسرائیل چگونه هستند؟ ۱۴۰۲ سایت تحلیلی خبری عصر ایران قابل دسترسی در لینک زیر به نشانی: <https://www.asriran.com/fa/news>

۲- شیخ الاسلامی، محمد حسن، صارم، شیراوند، تاثیر تحولات ژئوپلیتیک اکران بر امنیت روسیه از منظر ژئوپلیتیک انتقادی، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۹۹ پاییز ۱۳۹۶ صص ۱۲۳-۹۰.

می پذیرند. مرز ترکیه با ایران از جمله مرزهایی است که به دلیل موقعیت خاص خود، در واقع نقش یک گذرگاه ترانزیتی را برای مهاجرین غیرقانونی بازی می کند. ترکیه به دلیل قرارگیری در شمال غرب آسیا و جنوب شرق اروپا و همچنین به خاطر هم مرز بودن با اتحادیه اروپا و البته به خاطر نحوه قرارگیری این کشور در مرزهای اصلی جهان، می تواند به عنوان یکی از منحصربه فردترین کشورها در این رابطه، در جهان مطرح شود از کشور ترکیه می توان به عنوان یک کشور ترانزیتی نام برد و برآورد شده است که از سال ۱۹۷۹ بیشتر ایرانیانی که مهاجرت از ترکیه به اروپا را آغاز کرده اند از مرز ترکیه اقدام به این کار کرده اند.

موضوع دیگر به باز یا بسته بودن مرزها بر می گردد. مرزهای باز و آزاد موجب رونق زندگی و حیات اجتماعی هستند. در حالی که مرزهای بسته یا همراه با قواعد سختگیرانه همیشه عامل وحشت، خفقان و حتی تهدید حیات سالم جسمی و روحی انسان ها هستند.^۱

۵ - ۲ - ۴ - قاچاق کالا و انسان

اصولاً کالاهای قاچاق از مناطق مرزی وارد می شوند و سپس در تمام کشور توزیع می شود. لذا مرزها از این لحاظ دارای اهمیت بسیار زیادی هستند. یکی از مناطق مرزی مهم و حساس خاورمیانه که به ویژه در سال های بعد از انقلاب اسلامی دست خوش حوادث گوناگونی در ابعاد نظامی، سیاسی، امنیتی و... بوده است، مناطق مرزی ایران با کشورهای همسایه اش می باشد. پدیده قاچاق به عنوان یک تهدید جدی بر سر راه تجارت آزاد، در مناطق مرزی کشور به اشکال مختلفی صورت می گیرد. مسأله قاچاق در کشور ما به دلیل شرایط خاص جغرافیایی برای ورود و خروج کالا و نیز نبود شرایط با ثبات در کشورهای همسایه، بسیار قابل توجه است. البته وقتی صحبت از قاچاق می شود؛ فقط مواد مخدر را نباید در نظر گرفت چرا که قاچاق کالاهای مختلف اعم از سوخت، پارچه، ساعت، پارچه، گوشی های تلفن همراه و غیره از اقلام قابل توجه هستند. ضمن اینکه از پدیده قاچاق شوم انسان نیز با هدف شنیع بهره کشی جنسی یا سایر سوء استفاده ها نباید غفلت کرد.^۲

۱ - در دی ماه سال ۱۳۹۵، رجب طیب اردوغان، رئیس جمهوری ترکیه، از قصد حکومت ترکیه برای ساخت دیوار امنیتی در مرز با ایران و نیز مرز این کشور با عراق خبر داده بود. اعلام خبر احداث این دیوار در مرز ترکیه با ایران با واکنش مثبت حکومت ایران روبرو شد.^[۱] در ۱۷ مرداد ۱۳۹۶ حکومت ترکیه از ساخت دیوار بتنی در مرز مشترک ایران و ترکیه خبر داد و اعلام کرد که احداث این دیوار با هدف برخورد با اعضا و شبه نظامیان حزب کارگران کردستان انجام می شود. علاوه بر این حکومت ایران نیز برای پیش و نظارت مستمر و تصویری در مرز ایران و ترکیه، تجهیزات اپتیکی، الکترونیکی، پهپادی و خودروهای عملیاتی سبک را به کار گرفته است. (نقل از روزنامه تیران ۱۴۰۲/۰۶/۱۱)

۲ - شرفی، حجت اله، شکور، علی و یاسمین درازهی، تحلیلی بر پدیده قاچاق و عوامل موثر بر آن در روستاهای مرزی سراوان، نشریه برنامه ریزی منطقه ای ۱۳۹۶ سال دهم شماره ۳۷.

۶- اهمیت تغییر مرزها

موضوع دیگری که در رابطه با مرزهای بین المللی امروزه برای برخی از کشورها نگران کننده است تغییر خطوط مرزی کشورهای همجوار است. زیرا کشور با تعیین حدود مرزی ثبت شده؛ نوع روابط بین الملل و منطقه ای، امنیت و سیاست خارجی خود را تنظیم نموده است. حال با تغییر مرز توسط کشورهای همجوار به شکل طبیعی تاثیرات منفی و مثبت غیر قابل اجتنابی برای کشور همسایه ایجاد می گردد. مثال بارز آن تغییر احتمالی حدود مرزی ارمنستان و آذربایجان در دهه اخیر بعد از کشمکش بر سر سرزمین های قفقاز جنوبی به ویژه قره باغ که قبل از آن توسط ارمنستان از مناطق تحت حاکمیت آذربایجان تصرف شده بود و دسترسی این منطقه به نخجوان از جمله شهرهای آذربایجان سبب درگیری در مرزهای شمال غربی ایران بین دو طرف شد که نهایتا پس از درگیری در سال ۲۰۲۳ طی توافقنامه صلح، قره باغ به جمهوری آذربایجان بازگشت. منطقه قفقاز جنوبی به لحاظ استراتژیک بودن برای ایران به عنوان همسایه مهم جمهوری آذربایجان و ارمنستان بسیار حائز اهمیت است و هر نوع تحولی در این منطقه می تواند به منافع ملی و امنیت ایران مرتبط باشد؛ به همین دلیل کارشناسان معتقد هستند که مسائل مربوط به اختلافات در مرزها که یک مسیر ترانزیتی محسوب می شود، ممکن است در آینده اختلال ایجاد کند. با این پیشامد ایران نگران تغییر مسیر ارتباطی (کریدور زنگزور) خود با کشورهای شمال ارمنستان و از آن طریق با کشورهای اروپایی شد لذا وزیر امور خارجه وقت ایران تاکید کرد: «ایران هرگونه تغییر ژئوپلیتیک منطقه و محدود کردن مسیرهای تاریخی و ترانزیتی موجود در منطقه را هرگز تحمل نخواهد کرد.» از طرفی ایران برای صلح در مرزهای شمال غربی خود تلاش می کند تا تنش را از بین برده و از نفوذ گروه های تروریستی مجاور مرزها جلوگیری نماید.

۶- اهمیت مرزها در ایران

ایران با توجه به موقعیت خاص ژئوپلیتیکی، شرایط طبیعی و ارزشهای فرهنگی، در طول تاریخ پر فراز و نشیب خود رویدادهای بسیاری را پشت سر گذاشته است. ایران در پهناورترین و کهن ترین قاره جهان یعنی آسیا واقع شده و به نوعی دو قاره آسیا و اروپا را به هم وصل می کند. از نشانه های اهمیت این پل ارتباطی، اشغال این کشور طی دو جنگ جهانی اول و دوم به وسیله نیروهای متخاصم با وجود اعلام صریح بیطرفی از سوی ایران می باشد. بنابراین «موقعیت گذرگاهی ایران به سبب نقش پر اهمیت که در مبادلات منطقه ای ایفا می کند و هم چنین اثرات عمیقی که بر تحولات سیاسی -

۱- در زمان این واقعه مرحوم امیر عبداللهیان وزیر امور خارجه ایران بود.

اقتصادی حوزه های وسیعی همچون آسیای مرکزی و قفقاز، شبه قاره و اقیانوس هند، خلیج فارس و آناتولی وارد می کند، تبدیل به یک موقعیت حساس ژئوپلیتیکی گردیده است. کشور ایران دارای استعدادهای محیطی، جغرافیایی و اقتصادی با قابلیت مبادلات اقتصادی خاص منبعی برای درآمد دولت، چشم اندازی برای دفع یا جذب منابع اقتصادی و پایانه ای برای فعالیت های مخرب اقتصادی به شمار رفته و اینها از جمله مسائل مهم اقتصادی کشور به شمار می روند. ایران با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی و جغرافیایی خاص خود، یعنی کوهستانی بودن مرزهای غربی و بیابانی بودن مرزهای شرقی آن، سبب گسترش قاچاق کالا و دشواری مبارزه با آن شده است وجود مرزهای طولانی با همسایگان، کنترل و نظارت بر ورود و خروج کالاها را از این مرزها را دشوار می سازد. قاچاق کالا با تحت تاثیر قرار دادن وضعیت اقتصادی و اجتماعی افراد جامعه به ویژه اقشار آسیب پذیر، علاوه بر سلامتی، معیشت و اشتغال آنان را تهدید می کند. قاچاق کالا و ارز اگر بزرگترین معضل اقتصاد ایران نباشد، بی تردید برجسته ترین عارضه و علامت بیماری است که اقتصاد کشورمان به آن مبتلا شده است.^۱

نتیجه گیری

در گذشته مفهومی همانند مرزهای کنونی بین مردم وجود نداشت. تنها مرز امپراطوری های بزرگ را می شد مشخص نمود. از آنجایی که در دوران گذشته امپراطوری های کمی در دنیا وجود داشت، پس مرزها نیز تنها در محدوده قدرت این امپراطورها مشخص بود.

البته تعریف دقیقی برای راههای کنترل مرزها نمی توان ارائه داد و علت آن وجود آسیبها و تهدیدات مختلفی است که با توجه شرایط طبیعی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و ... که در مناطق مرزی کشورها وجود دارد ونحوه شکل گیری و تعیین خطوط مرزی بین کشورها هم بر آن تاثیر بسیاری می گذارد. در کل می توان کنترل مرز را، عامل برقراری امنیت پایدار در مناطق مرزی دانست.

کارکردهای مختلف مرزهای بین المللی را می توان در قالب دو گروه کارکرد سیاسی - امنیتی و کارکرد ارتباطی - تجاری طبقه بندی کرد.

مثلاً سیاست گذاری روسیه برای دسترسی به آبهای گرم و آزاد از عوامل مهم کشورگشائی این کشور در سده اخیر است. چنانکه مسائل امنیتی در خصوص وضعیت افغانستان و مرز مشترک آن کشور با ایران یک دغدغه برای دولت و ملت ایران است.

۱ - عیسی آبادی، ابوالفضل، شاه قلعه، صفی اله، ژئوپلیتیک ایران و تاثیر آن بر قاچاق کالا، نشریه تحقیقات جغرافیایی، ۱۳۹۲، جلد ۲۸ شماره ۲ صص ۶۹-۶۸.

نکته بسیار مهم در موضوع مرزها به روند تحولات صورت گرفته در عرصه‌های مختلف نظیر جهانی شدن و ورود به عصر اطلاعات بر می‌گردد. در شرایط فعلی زمینه وابسته‌تر شدن کشورها به یکدیگر و ارتباط نزدیک بین آنها را برای دستیابی به منافع و اهداف خود در عرصه‌های مختلف فراهم است. به‌گونه‌ای که هیچ کشوری نمیتواند در چارچوب بسته مرزهای خود به سر برده و همه نیازهای خود را به‌صورت مستقل تأمین نماید. در این راستا، کشورها برای دستیابی به منافع خود در عرصه‌های بین‌المللی نیازمند بازگشایی مرزهای خود برای بهره‌گیری از فرصت‌های جدید هستند. از سوی دیگر در کنار این منافع و فرصت‌ها، مسائل و چالش‌هایی نیز وجود دارد که به‌صورت‌های مختلف کشورها را تحت تأثیر قرار داده و نظم و امنیت در درون کشور را با مشکل مواجه می‌سازد. در این بین کشورها باید بتوانند مرزهای خود در عرصه‌های مختلف فضای عینی، فضای سایبری و هویتی (ادراکی) را تا حدی باز کنند تا منافع و فرصت‌های آن سوی مرز را کسب کرده و تا حدی مرزهای خود را بسته نگه دارند که ناامنیها و چالش‌های فراسوی مرزها زمینه بینظمی و ناامنی را در درون کشور و جامعه به وجود نیاورند که این امر از طریق مدیریت مرزها و سیاست‌گذاری هوشمندانه امکانپذیر است.

بنابراین این نکته حائز اهمیت است که: کشورها علی‌رغم توجه خاص به منافع ملی و حاکمیت خود بدون توجه به منافع کشورهای همجوار نمی‌تواند برای تغییر مرزهای خود تصمیم بگیرد.

منابع :

کتاب:

۱. بیک زاده، ابراهیم، (۱۴۰۲)، حقوق بین الملل، جلد اول، بنیاد حقوقی میزان، چاپ دوم.
۲. ضیاییگدلی، محمد رضا، (۱۳۹۶)، حقوق بین الملل عمومی، انتشارات گنج دانش .
۳. موسی زاده، رضا. (۱۳۸۱)، بایسته های حقوق بین الملل عمومی. تهران: نشر دادگستر.

مقالات:

۴. اخباری، محمد و نامی، محمدحسین (۱۳۹۱). جغرافیای مرز با تأکید بر مرزهای ایران. تهران. انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
۵. افشردی، محمدحسین و همکاران(۱۳۹۵)تبیین شاخص های موثر در مدیریت مرزها. فصلنامه ژئوپلیتیک. دوره ۱۱. شماره ۱.
۶. اناری ، هما ، (۱۳۹۹) «اصل ثبات مرزها از منظر دیوان بین المللی دادگستری»، کنفرانس ملی دستاوردهای نوین جهان در حقوق، تعلیم و تربیت، روانشناسی و مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
۷. زرقانی، سید هادی،(۱۴۰۲) تبیین نظری پارادایم امنیت پایدار در مرز و مناطق مرزی،علوم و فنون مرزی دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۶، صفحه ۹۵ تا ۱۱۹ . برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به :
۸. طارمی، داوود، و همکاران، (۱۳۹۸)، جایگاه منافع ملی و ایدئولوژیک در رویکرد سیاست خارجی نظام جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه روابط خارجی دانشگاه خوارزمی، دوره ۱۵، ش ۱۲.
۹. کبیری، ملیحه و همکاران، (۱۳۹۶)، تعیین و سطح بندی عوامل موثر بر اهمیت مرزها پژوهش نامه ایرانی سیاست بین الملل، سال ۵، شماره ۲، بهار .
۱۰. نظام آبادی، محسن، (۱۳۹۵)، روابط فرهنگی ایران و ارمنستان، ظرفیت ها و پتانسیلها، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال دوازدهم، شماره ۴۳.

۱۱. یگانگی، سید کامران، (۱۴۰۳)، توسعه اقتصادی مرزها ضامن امنیت مرزی، جغرافیا و روابط انسانی، شماره ۴.

۱۲. شرفی، حجت اله، شکور، علی و یاسمین درازهی، (۱۳۹۶)، تحلیلی بر پدیده قاچاق و عوامل موثر بر آن در روستاهای مرزی سراوان، نشریه برنامه ریزی منطقه ای، سال دهم شماره ۳۷.

۱۳. شیخ الاسلامی، محمد حسن، صارم، شیراوند، (۱۳۹۶)، تاثیر تحولات ژئوپلیتیک اکراین بر امنیت روسیه از منظر ژئوپلیتیک انتقادی، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۹۹.

۱۴. عیسی آبادی، ابوالفضل، شاه قلعه، صفی اله، (۱۳۹۲)، ژئوپلیتیک ایران و تاثیر آن بر قاچاق کال، نشریه تحقیقات جغرافیایی، جلد ۲۸ شماره ۲.

15. Blake, H.Gerald (1998). The objectives Of Land Boundaries Management. UK.IBRU

16. House, J. (1982), Frontier on the Rio Grande: A Political Geography of Development and Social

Deprivation, Clarendon Press, Oxford.

17. Soffer, A. (1994), "Forms of coexistence and transborder cooperation in a hostile area: the Israeli, Case" in W. Galluser and et al (eds.), Political Boundaries and Coexistence, Peter Lang, Berne.